

Gazdaság, bűnözés, gazdasági bűnözés, szervezett bűnözés, szervezett gazdasági bűnözés – II.

Hazánkban mind gyakrabban vetődik fel a gazdasági bűnözés és a szervezett bűnözés közötti kapcsolat. A gyakorlatban összefüggés mutatkozik a „gazdasági ügyek” és a korrupciós, valamint a drogbűncselekmények között is, de a pénzmosás tekintetében mindenképpen.

E tanulmány első része a gazdasági bűncselekmények alakulásai és törvényi szabályozásának változásait követve nyomon, míg ez a második rész a gazdasági bűnözéssel kapcsolatos fogalmak definíciójával, egyes megjelenési formáinak analízisével, illetve a lehetséges megelőzési módok felvázolásával folytatja a vizsgálatait.

Gazdasági bűnözés, gazdasági bűncselekmények

A magyarországi gazdaság-kriminológiai kutatások során a továbbiakban felültnül érdemes a nyugat-európai tapasztalatokra alapozni. Így a gazdasági bűnözés koncepciójának kialakítása során foglalkozni kell a piaccal és vállalkozásokkal.

Fogalmak, szereplők és szerepek

Noha a bűnöző vállalkozás szabályai jelentősen különböznek a legillim kereskedelemétől, mindkét vállalkozási forma szabályozó elvei azonosak: a piaci szereplők számának szűkítése, a kereskedelmi kockázat növekedése, fokozódó kormányzati szerepvállalás a kereskedelemben, nyomásgyakorlás a dereguláció érdekében.¹

¹ M. Findlay: *The Globalisation of Crime. Understanding Transitional Relationships in Context.* Cambridge University Press, 2009, p. 141.

A gazdasági bűnözés középpontjában egyfelől a vállalkozások, illetve a szervezetek, továbbá a legális és illegális gazdasági tevékenység és a piac van, másrészt a nagyszabású, gazdasági jellegű csalások állnak. Történeli fejlődés szempontjából figyelemre méltó, hogy Nyugaton a 70-es évektől alakult ki az úgynevezett „paralelökönómia”. A 80-as évektől kezdődően került előtérbe a feketekezeskedelem és az árnyék-gazdaság; majd a különféle legális és illegális árucikkek (például hulladékok) és tudás (például illegális technológia-transzfer) adásvétele következett; végül a legális munkacépiac mellett elterjedt az emberek feketekezeskedelme. Az e témában folyó kutatások hívták fel a figyelmet arra, hogy valamely szervezet vagy egy vállalkozás jellegű képződmény természetesen szoros összefüggésben van a közvetlen környezeti egy sor ismérvvel, a piac fajtájával, az etikai, gazdasági és politikai kontextusokkal. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a fel- és alvilág között részlegesen ugyan, de szimbolikus kapcsolat van, ami a szubkultúrában és a szociális ellenőrző intézményekben gyökerezik. Ez annál lényegesebb, mivel az alvilágban és az árnyék-gazdaságban előállított szolgáltatások és árak a konvencionális társadalom igényeire reagálnak.² Figyelemre méltó megállapítás, hogy sokan vélik úgy, miszerint a szervezeti gazdasági bűnözés „a jövő bűnözése”, és ezért sokkal nagyobb kockázattal rendelkezik a modern társadalom számára, mint a hagyományos bűnözés.³

Kérdéses lehet, hogy miben különbözik a szervezeti gazdasági bűnözés a legitim kereskedelmi szervezetek aktivitásától. A leglényegesebb eltérések a következők:⁴

- tevékenységük jellege,
- piaci befolyásukat erőszakkal és megfélemlítéssel terjesztik ki,
- olyan időket vonnak be, amelyeket nem feltétlenül legitim pénzügyi műveletekkel szereztek meg.

2 H. J. Albrecht: Forschungen zur Wirtschaftskriminalität in Europa. Konzepte und empirische Befunde. In: Schweizerische Arbeitsgruppe für Kriminologie, Separatdruck aus dem Band 17 Wirtschaftskriminalität. Verlag Rüegger Chur, Zürich, 1990, S. 101-130.

3 J. Ziegler: Die Barbaren kommen: Kapitalismus und organisierte Verbrechen. München, 1998. gazdasági és a szervezeti bűnözés kapcsolatáról, a szervezeti bűnözésen belül a gazdasági bűnözés szerepét hangsúlyozza Bezsenyi Mihály: Gazdasági bűnözés a rendszerváltás után. Belügyi Szemle, 2000(1), 71-79. o.

4 Fincham: l. m. 127. o.

- érdekében áll a kereskedelmi struktúra monopolizálása,
- piaci kapcsolataik erősítése érdekében kihasználják a korrupció lehetőségeit.
- létüket extenzív szabályok irányítják.

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy vannak bűnöző szervezetek, amelyek legális kereskedelmi szervezetként jelennek meg a piacon azzal a céllal, hogy onnan a többi vállalkozást kiszorítsák.

Nemkülönböztetve lényeges – túl a bűnözés-fogalomkísérelten – magáról az alapjelenségről és annak szereplőiről is néhány szót ejteni.

Ezek közül első magának a gazdaságnak a fogalma. Gazdasági tényezőnek tekintjük azokat a jellemzőket, amelyek a nemzeti jövedelem számításánál értékmutatókként jelentkeznek. Ebből következik, hogy mind a mérték, mind a minőség fontos szerephez jut. Témánk szempontjából ez azt jelenti, hogy a csekély károkozás akkor sem jöhet számításba, ha az – elvileg – a gazdasági bűnözés körébe sorolt büntetőszabály megsértésével következett be. Ugyanakkor – akár közvetlen, akár közvetett, akár rövid, akár középtávú súlyos károkozás esetén – a gazdasági bűnözés körébe soroljuk azokat a cselekményeket is, amelyek – kodifikációs megfontolások alapján – nem kerültek a gazdasági bűncselekmények sorába.

Henry² a kapitalista társadalom alapvetően három gazdasági formációját ismeri: 1) a szabályozott vagy formális, 2) az informális és 3) a bűnöző gazdaságot.

1) A szabályozott gazdaság magában foglalja a munkafolyamatot, a munka termékeit és az áruk vagy szolgáltatások kereskedelmét, azokat, amelyeket a törvénynek megfelelően regisztrálnak. A szubgazdaságok ebben a dimenzióban piacgazdaságok és újraelosztások (állami újraelosztás mint szubvenció, szociális támogatás stb.).

2) Az informális gazdaság nem hivatalos tevékenység, amely az állami intézmények előtt rejtve marad, de legalábbis nem regisztrálják. A szubgazdaságok ebben a dimenzióban szabályozatlan gazdaságok

5 S. Henry: Can the hidden economy be revolutionary: Toward dialectical analysis of the relations between formal and informal economies. *Social Justice*, vol. 15., no. 3-4., 1988, pp. 20-60.

(például ünnep idején feketemunka a szomszédnak), rejtett gazdaság (árnyékgazdaság), valamint szociális gazdaság (tiszteletbeli vagy ellenszolgáltatás nélküli munkavégzés).

3) A kriminális gazdaság magában foglalja mindazokat a tranzakciókat, amelyek a kriminálstatisztikába kerülnek, mint például lopás, rablás, illioti szerencsejáték, fegyver- és drogereszkedelem stb.

Egyrészt a külföldi szakirodalmat, másfelől a kérdéskör köz- és nemzetgazdasági, valamint gazdaságszociológiai vetületeit tanulmányozva tűnik: a gazdasági bűnözés társadalmi-gazdasági-politikai jelenségként az élcinck lényegesen szélesebb körét fogja át, mint ami akár a magyar, akár más bűntelő iórvénykönyvben a gazdasági bűncselekmények címszó alatti szerepel. Így Andorkával egyetértve a gazdaságnak négy különböző típusát különböztethetjük meg.⁶

1) *Informális gazdaságnak* nevezzük ebben a megközelítésben azokat a „többnyire kismértékben folytatott gazdasági tevékenységeket amelyek nem jelennek meg a nemzeti jövedelem-számításokban, de növelik a társadalom jólétét”.

2) *Második gazdaságon* a jövedelemkiegészítés céljából végzett legális melléktevékenységeket értjük, amelyek növelik a társadalom jólétét. Ilyenek a háztáji és kisegítő gazdálkodás, a főmunkaidőn kívül kisegítő gazdálkodás és munkavégzés, de nem tartozik ide a főfoglalkozású magánszektor, a borraalóból származó jövedelem és az illegális tevékenységek.

3) A *szürkegazdaság* körébe tartoznak azok a gazdasági tevékenységek, amelyek nem kifejezetten tiltottak, de a személyi jövedelemadó alól való kibújás miatt nem is teljesen legálisak. A nemzeti jövedelemből ezén többnyire kimaradnak, ugyanakkor értéket termelnek és a társadalom számára hasznosak.

4) *Feketegazdaságnak* nevezzük a jólétet nem növelő, kifejezetten illegális, bűnözés jellegű haszonszerző tevékenységet.

⁶ Andorka R.: Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, 1007, 400–407. o.

Smith a gazdasági tevékenység ármályására a következő megállapításokkal, illetve javaslatokkal szolgál:⁷

- A gazdasági tevékenység az egészen korrektől az egészen piszkosig terjed.
- A vállalkozói cselekvési koncepció a teljes spektrumban azonos. Az illegális vállalkozás a legálisól sem a jellegzetességeiben, sem a struktúrájában nem különbözik.
- Ipari és vállalkozási mint egymással szorosan összefonódó rendszer, és nem mint egyedi jelenségeket kell tekintetbe venni.
- A tiltott vállalkozásokat mint a legális kereskedelem olyan kinyívését kell kezelni, amelyekre a társadalomnak igénye van. Ez a válasz arra a latens kérdésre, hogy miért létezik illegális szállítás és szolgáltatás.
- A gazdasági tevékenység teljes spektrumában (a legmocskosabbtól a legtisztábbig) épp olyan törvények uralkodnak, mint amelyek a legális az illegálisról elválasztják. Ezek a törvények a társadalmi szintű kereskedelem produktumai. Ezért nincs sem a termelés, sem az árukínálat, sem a szolgáltatások területén alapvető közgazdasági különbség a legális és az illegális terület között.

Ami a főszereplőket illeti, a következő megállapításokat kell figyelembe vennünk:⁸

- A vállalkozók többsége számára az illegális termelés elképzelhetetlen. Van azonban egy elenyésző kisebbség, amelyik tudatosan az illegális piacra törekszik. Ez utóbbiak esetében elsősorban a következő szempontok játszanak szerepet: lételem a sikertelenségtől; a törvények csekély tisztellete; és ellenállás bizonyos törvényi korlátozásokkal szemben; magas fokú tolerancia olyan megkérdőjelezhető viselkedéssel szemben, amely mindenáron profit elérésére törekszik.
- A vevők négy csoportja ismeretes. Az elsőbe azok tartoznak, akiket a legális lehetőségek kielégítenek. A másodikba azok, akik a legális lehetőségeket valamilyen oknál fogva (például kölcsön) nem tudják elérni. A harmadik csoportba tartozók illegális igényekkel lépnek fel, azonban ezek legális lehetőségekkel is kielégíthetők (például receptköteles

7 D. C. Smith: *Paragons, Parasits and Pirates: A Spectrum-Based Theory of Enterprise, Crime and Delinquency*, 20(1980), pp. 358-386.

8 Lásd Smith úgymegnevezett „Spectrum-based theory of enterprise” elméletét. Smith: l. m.

- gyógyszereket drokként használnak fel, azonban ezek a gyógyszerárakban megvásárolhatók). A negyedik csoportba soroljuk a profitorientált üzembert, aki vállalkozóként üzleti partnerét csak ki akarja zsebelni.
- A piac rétegződése és megosztása vizsgálata során azt látjuk, hogy normális esetben a rétegek és szegmensek száma alacsony. Ilyen eset, amikor az egyén az üzletét mindig azonos bankon keresztül honyolítja le, következetesen azonos módon (például soha nem vesz fel kölcsönt). Ezzel a legális és illegális elhatárolása teljes volna. Valójában azonban az egymással kapcsolódó és egymást behálózó piacok a kereskedői szerepjátékba kényszerülnek. Ugyanaz a személy hol kérelmezőként, hol ellenőrként, hol konkurensként lép fel. Ez összekeveri a piaci szegmenseket.
 - A piac hatalma elemzése kapcsán fontos arra utalni, hogy a vállalkozónak a piacon el kell foglalnia egy bizonyos pozíciót annak érdekében, hogy árúját el tudja adni. Ezt megfelelő módon meg kell jelölnie, és uralnia kell. Ez azonban a piac többi részvevőjétől is függ. Egyen súlyi helyzetei kell elérnie egyrészt saját piaci függősége, másrészt piaci hatalma (piacképessége) között. Különösen a kis cégek azért egyensúlyoznak gyakran a legalitás határán, mert ezt az egyensúlyi helyzetei mindenáron fenn kell tartaniuk (például banki kérelmezőként hogy kölcsönhöz juthassanak).

Mindaz azt mutatja, hogy a piaci szereplőnek többféle cselekvési stratégia áll rendelkezésére. Hogy ezek közül melyiket választja, az függ a piac és a konjunktúra dinamikájától csakúgy, mint a részvevők egyéni preferenciáitól.

A károkozás és profit" becslése és jellege

Az ENSZ 5. Bűnmegelőzési Kongresszusa (Genova, 1975, szeptember) felhívja a figyelmet a gazdasági bűnözésen belül a latencia nagyságára. Ezek a bűncselekmények a hagyományosaknál sokkal nagyobb ká-

U Ezen témára kapcsán előszörben a következő munkában kidolgozott információk (átlaszítottunk): C. Basso: Die Profile illegaler Unternehmensformen: kritische Bemerkungen zu einer modernen Gefahr. In: Kaufeler, S. - Quénoz, N. - Wyss, E. (Hrsg.): Wirtschaftskriminalität. Verlag Rüschiger, Zürich, 1990, S. 141-168.

rokat okoznak a társadalomnak. Számos nézet szerint a bűncselekményeknek csak egytized része jut nyilvánosságra, az okozott kár pedig a felismernek tízszerese. A tényleges áldozatok száma is sokkal nagyobb, mint a hagyományos bűncselekményeké. Ide sorolhatnánk a megkárosított, csődbe vitt üzleti partnerek, az állam, amely elcsúsz az adóktól, a munkavállalók, akiknek nem biztosítják az egészségügyi és biztonsági feltételeket, a versenytársak, akikkel szemben megszegik a reklámszabályokat és az árakra vonatkozó megállapodásokat stb.

Általános nézet, hogy a gazdasági bűnözés során a bűnöző szervezetek a gazdasági racionalitás és kiméletlenség párosításával csillagászati jövedelemre tesznek szert, olyanra, amilyenről az „egészséges” gazdaság csak álmodni tud. Ez a tövékenység – logikásabb akkor, amikor az illegális jövedelem a legális gazdaságba visszakerül – tönkreteszi a gazdaságot, szétzilálja és destabilizálja az államot, mivel korrumpálja a gazdaságot, a közigazgatási és a politikát.

A következőkben azt a forgatókönyvet vesszük szemügyre, aminek alapján ez a kép összecsúsz. A legfontosabb pontok a következők:

- Az illegális kereskedelemről származó profit csillagászati méreteket ölt.
- Az illegális vállalkozásokból származó profit tetemes része pénzmossással a legális gazdaságba kerül.
- Az illegális vállalkozók célracionálisan cselekszenek.
- Az illegálisan elért profit, ami a legális gazdaságba vándorol át, alapvetően negatív hatást gyakorol a nemzetgazdaságra.
- A legális gazdaságba olvadva múltja fölüléri.

Ami a profitot illeti: a becslések csak a drogkereskedelemre vonatkoztatva évente 400 milliárd amerikai dollárról szólnak, ami a világkereskedelem 8%-a. Európában évi 100 milliárdról beszélnek. Az utóbbi USA-becslések az ópium évi termelését 4000 tonnára, a kokainét 260 000 tonnára, kannabisztét 10 300 tonnára teszik (1997-es hivatalos USA-adatok.) Ehhez társulnak az illegális ember- és fegyverkereskedelemből és egyéb csempészékből származó bevételek. A profit az amfetamin-származékok esetében 240, a kokain esetében 300, a heroinnál 100%-ra tehető.⁶⁹

Kérdés azonban, hogy ezek a számok mennyire megbízhatók. Természetes, hogy a gazdaságnak ezen a területén nincs adókönyv ezért a számok becsléseken alapulnak, ami megbízhatatlan, tekintettel arra, hogy nem első kézről, hanem ismétlődő „guesstimates”-ekre alapozódnak. Ezért megalapozott lehet a kétkedés.

Drog a gazdasági vérkeringésben

A következőkben a drogkereskedelmet mint a feketegazdaság egyik alapüzletágát és a pénzmosás kiemelkedő forrását tekintjük át.

A haszon becslése során nem közömbös, hogy azok a hatóságok és szervezetek, amelyek az adatokat nyilvánosságra hozzák, milyen hasznot húzhatnak ebből. Az elsődleges bevételek mellett még bizony talánabb azoknak a költségeknek a felmérése, amelyek a beruházásokhoz (például laboratóriumok építése és működtetése, a személyzeti technikai kiképzése) szükségesek, végül a teljes ismeretlenség homályában marad a termelők haszna. Azt feltételezzük, hogy az egész termést feldolgozzák és exportálják.

Az üzleti forgalom nagyságának becslése ugyancsak elítélzett, mivel a piacon jelentős áringadozások és áresések tapasztalhatók időtől helytől is függően. Maga a becslés ismeretlen paraméterek alapján folyik. Jellemző egy 1995-ös közlemény¹¹, ami 85 milliárd (árcminimum) és 1100 milliárd (árcmaximum) dollárról szól. Az sem ismert, hogy a különféle csereüzletek során (drog szolgáltatásért, drog feyyveréért) milyen volumenű üzletekre kerül sor.

A költségek becslése szintén figyelmen kívül marad, szemben a legális kereskedelemmel, ahol ezeket az összegeket gondosan könyvelik. Ehhez járulnak olyan további összegek, mint a rendőrség és a vámhatóságok megvesztegetése, különféle lopások (árucikkek vagy készpénz), a biztonsági ellenőrzés (kockázati tényezők minimalizálása), az ügyvédok, az igazságszolgáltatás (előzetes letartóztatás, börtön) vagy

¹¹ *Képzés Beszélő: Un.*

pénzmosás költségei (ez utóbbit a teljes nyereség 30%-ára teszik). Ezekkel az ilyen gazdaságban tevékenykedőknek számolniuk kell.

Ami a *profit*ot illeti, tudásunk ismételten meglehetősen szerénynek mondható. A kolumbiai drogmaffia nyereségét például 170 millió és 3,4 milliárd amerikai dollár közé teszik. Ezek a becslések azt feltételezik, hogy a haszon döntő többsége néhány kartellhez áramlik. Azonban a hiányos kutatások is azt támasztják alá, hogy ez nincs így, mert a haszon nagyon sokan osztoznak. Vertikális integráció nem létezik, horizontális integráció is csak lokális keretek között van. A pontosabb becslések azt feltételezik fel, hogy 350 000 amerikai dollár investálásra (kokain megvásárlása Kolumbiában, eladása a nagykereskedőknek az Egyesült Államokban) 1,6 millió dollár haszon jut.

A *pénzmosás költségei* szintén titemesek. Idetartoznak a lebukás elkerüléséért, a saját életfenntartást, az alkalmazottak ellátását szolgáló kiadások csakúgy, mint az egészségügyi ellátás és a jóléti szolgáltatások költségei. Ebből következik, hogy a legális gazdaságba investálható haszon az elképzelélnél vélhetően jóval alacsonyabb.

Az *illegális gazdaság célracionáltsága* mint igényállítást megkérdőjelezhető. Már csak azért is, mert a produktum illegalitásából ennek ellenkezője következik, s csak nagyon szűk körben érvényesülhet. Ezt a megállapítást a következők támasztják alá:

- A tervezés horizontja eleve rövid: nem lehet arra számítani, hogy valaki élethossziglan ezt a tevékenységeit fogja folytatni. A bűnüldöző hatóságok lehetséges beavatkozásai, a konkurensokkal való belső harcok, a beidőzés vagy áldozattá válás kockázata a bűnöző karriert nem teszik hosszú távon tervezhetővé.
- Az állátharóság hiánya szintén ronja az illegális kereskedelem játékterét. A tiltott árukai csak meghatározottan korlátozott körben lehet teríteni. A költségek csupán durván becsülhetőek, a kedvező árak szintűgy nagyon nehezen elérhető információkkal tervezhetőek.
- A marketingstratégia szintén korlátozott. Nyilvános reklámozás kizárt. Bár erőszakkal elérhető a piaci részesedés növelése, azonban emiatt büntetőjogi következmények fenyegetnek.

- A világos célkitűzések közül csak egy dolog egyértelmű: gyorsan pénzt csinálni. Többségük amint eléri bizonyos szociális felemelkedést, kiszáll az üzletről. Addig viszont egyetlen dologra törekszik: nappalá téve mozgásban tartani az üzleitet.

Az általános előfeltevések tehát korántsem biztosan állják meg a helyüket. A szakirodalomban többen felhívják a figyelmet a következőkre:

- A piszkos pénz viszonylag improduktív szférában fektetik be.
- A piszkos pénz felhasználásánál nem a lehető legnagyobb rentabilitás, hanem a lehető legnagyobb biztonság a vezérelv. Elsősorban olyan tőkeszegény országokban ruháznak be, ahol a tőke eredetét kevésbé vizsgálják.
- Mindkettő azt eredményezi, hogy a világkereskedelem és a gazdaság növekedés tempóját fékezi.
- A piszkos pénz destabilizálóan hat a világkereskedelemre. Ha nagy mennyiségű pénz ellenőrizetlenül áramlik egyik országból a másikba, az az árszínvonal, és az átváltási kurzus szabályozását megnehezíti.
- A nagy mennyiségű, a legális gazdaságon kívüli illegális pénzáramlás megnehezíti az ellenintézkedések bevezetését, és a racionális gazdaságpolitika folytatását.
- Nagy mennyiségű feketepénz jelenléte a piacon megingalja az ilyen piac iránti bizalmat.
- A feketepénz nem vagy csak ritkán és részben adózik, ezért ronja az állam újraelosztási funkcióját.

Ezen állításokkal szemben újabb ellenérvek hozhatók. Mégpedig azért, mert a nézetek hangoztatói mindannyian abból indulnak ki, hogy az illegális gazdaság magas profitot termel, s hogy ez kevés kézben ösztönöz pontosul. Vannak olyanok is, akik úgy vélik: a pénzmosás kiegyenlítő hatást is gyakorol a kapitalista gazdaságra, annak diszfunkcionális következményeit enyhíti, s így végső soron hasznos. Számos példa bizonyítja, hogy az illegális kereskedelem az abban részt vevő valamennyi szereplőjét előnyhöz juttatja, sőt olykor regionális fejlődést is eredményezhet, csupán az állam csak az adótól. A probléma nem abban van, hogy a feketepénz másként funkcionál, mint a legális, hanem ab-

ban, hogy az ahhoz szükséges magatartás eredménye nagyobb profittal eredményez, mint a normakonform. A kutatások azonban azt is mutatják, hogy az illegális pénzeknek a nemzetgazdaságra gyakorolt hatása elenyésző.

Deviáns társadalom, működő gazdaság és a jog

Amennyiben gazdaság és társadalom viszonyát vizsgáljuk, nem árt utalni arra sem, hogy Max Weber óta tudjuk: a deviáns viselkedés fontos szerepet játszik a gazdasági növekedésben. Gazdaságtörténészek hívják fel a figyelmet arra, hogy a gazdasági növekedésben nemcsak a technikai fejlődés, hanem a társadalmi és etikai alapelvek átlépése is jelentős.

Ugyancsak történelmileg igazolt tény, hogy a fennálló társadalmi rendet a szociális kohézió változatlanul tartása veszélyezteti. Az elmúlt időszak példái bizonyítják, hogy a társadalmaknak azok okozták a legnagyobb kárt, akik a kívülről jövő változások veszélyével riogatták az embereket (így például a középkorban a leprát terjesztő boszorkányok és zsidók voltak azok a bűnbakok, akikre ráfogták, hogy kívülről hozzák be a bajt), ahelyett, hogy a realitások következményeit számba vették volna, s ennek megfelelően javasoltak volna változásokot.¹²

A bűncselekmények elkövetését lehetővé tevő körülmények sorában az egyes gazdasági szereplők működésében rejlő problémákat kell világosan felismerni. Erről a bevezető részben – magyar vonatkozásban – szó esett. Nyugati relációban (is) kiemelkedő szerepet jut a szürkegazdaságnak mint kriminogén tényezőnek. Ezzel összefüggésben figyelmet érdemelnek azok a megállapítások, amelyek a legfőbb veszélyhordozók. Ilyenek:¹³

- A joghézagok, amelyek kiküszöbölése nem egyszerű, hiszen minél kiterjedtebb a jogi szabályozás, annál szűkebb a gazdaság általánosan elvárt mozgásteréje.

¹² Így Beszteri: 10.

¹³ E. Wyss: Der Graubereich zwischen Legalität und Illegalität in der Wirtschaft. In: Bauhofer, S. – Quclot, N. – Wyss, E.: I. m. 65-78. o.

- A deregulációs eufória hatására számos korlátozási feloldottak, és gazdaságban jelenkező kockázatos magatartás eredményeként a gazdasági sikerült beindítani. A kár azonban nem maradt el: a szervezetek gyakran áttekinthetetlen szövevénye jött létre.
- A gazdaság globalizálódása, a korábbinál sokkal jobb technikai elektronikus lehetőségek megkönnyítik az árukkal és a pénzzel való kereskedést szinte a világon. Cégeket ott alapítanak, ahol ahhoz a versenyelőny a koncepciójuknak megfelelő. Pénzi ott helyeznek el, ahol leggyengébb az ellenőrzés. A globalizáció következményeként a legális és az illegális gazdaság egymással összekeveredik, egybeemosódik.
- A normasértési gyakran nehéz észrevenni, továbbá a normák csak radságosan ellenőrizhetők és kényszeríthetők ki. Erre klasszikus példa az adózás egész területe. Ez nem utolsósorban arra vezethető vissza, hogy egyetlen áldozat sincs, aki tanúskodna.

Globalizáció, gazdaság, bűnözés

Külön problémaként jelenkezik a globalizáció, amiről a helyült csupán érintőlegesen teszünk említést. Általánosságban lezögezheto: a globalizáció olyan folyamatként definiálható, amely a kultúra egyediségét (unification) annak univerzalizálódása felé vezet.¹⁴

A globalizáció paradox jelenség. Létezheto harmonikus és ellentmondásos formája. Vonatkozhat egy vagy valamennyi kultúrára. Elsőlegesen olyan, időhöz és helyhez kötött folyamat, ami a társadalmi kapcsolatokra épül. A bűnözés ezeknek a kapcsolatoknak az egyike. Ez természetes következménye a modernizációnak, továbbá annak a fogyasztói és profitorientált beállítódásnak, amit modernként aposztrofálunk. Miként a modernizáció, úgy a bűnözés is képes mind a marginalizálásra, mind a reintegrálásra, egyesítésre és megosztásra.¹⁵

Egy harmonikus államban a globalizáció a bűnözési probléma univerzalizálása irányába mutat, és generalizálja a kontrollfelelősséget.

¹⁴ Földes: i. m. 115. o.

¹⁵ Lás. 224. o.

globalizáció azonban jelenleg inkább szimbolikus jelentőségű. A bűnözés a disszonancia egyik ügynöke, és elsődleges szerepet játszik a differenciálásban és a diszkriminálásban. Ahol a globalizáció a változatos-
ságot hangsúlyozza, ott a kriminalizáció felelősségteljes politikai eszköz.¹⁶

Más helyütt részletesen szóltunk a kultúra és a bűnözés viszonyáról.¹⁷ A globalizáció és a kultúra kapcsolatát vizsgálva tanúi lehetünk mind a lokális, mind a globális dimenzióknak. A globális dimenzió különös hangsúlyhoz jut a bűnös vállalkozás mint kereskedelmi jellegű gazdasági tevékenység esetében.¹⁸

Ismert forgatókönyv, amikor egyes országokat politikai vagy gazdasági okok miatt a világ bankrendszerrel marginalizálnak. Ez a helyzet ki-
váló alkalmai jelent a bűnöző szervezeteknek, hogy időre felajánlása által kolonizálják az országot. A pénzmosás elleni és a bűnözésből származó pénzek elkövetésével kapcsolatos intézkedések csak egyikét jelentik az ilyen trend elleni fellépésnek. A tágabb értelemben vett gazdasági stratégia a strukturális változásokhoz felhasználva a világ közös-
ségének gazdasági erejét megakadályozza, hogy az egyes országok a bűnözésből származó pénzsekkel oldják meg fejlesztési problémáikat. Épp ezért a világgazdaságból, a bűnözésből származó pénzt csak tilal-
makkal kiűzni nem lehet. Olyan stratégia kialakítására van szükség, amely valós választási lehetőségeket nyújt a legilim kereskedelem és a bűnözéssel kapcsolatos kereskedelem szabályozói között.¹⁹

Ami régiókat illeti, a nyugati szakértők szerint²⁰ megfigyelhető, hogy a tervgazdasági rendszer összeomlása csekken az országokban a kriminalizált gazdasági liberalizmus legalizálásához vezetett. Valamennyi ilyen országban a korai kapitalizmusra jellemző brutális tőkeak-

16 Uo. 225. o.

17 Irk F. – Finszier G.: Gazdasági-társadalmi változások – a bűnözés új kihívással. Szervezett bűnözés Kelet-Közép-Európában, az Európai Unió peremén. Kriminológiai Tanulmányok, 38., 2001, 11–50. o.

18 Findlay: l. m. 137. o.

19 Uo. 128–129. o.

20 Így H. See: Ist zum Schutz vor der Organisierten Kriminalität eine Beschränkung der bürgerlichen Freiheiten notwendig? In: G. Geil (Hrsg.): Das Maßlose in unserer Gesellschaft und seine Bekämpfung. Dader, 1999, S. 237–260.

kumulációs folyamat játszódik le. A jog tevékenysége arra korlátozódik, hogy a keltetkező gazdasági állapotokat legalizálja és egy kiszámítható rendszerbe terelje. Ugyancsak jellemző, hogy a tervgazdaság egykorú funkcionáriusai a földalatti gazdaságban helyezkedtek el, és az illegális gazdaságok teljes mértékben felügyeletük alá vonták, s ezáltal az újgazdagok sokak számára irigycit, felemelkedő osztályának képviselői lettek.

Az is felismert tény, hogy mind a szervezett, mind a gazdasági bűnözés vezércineke teljesen mindegy: az adott területen diktatúra vagy demokrácia van-e hatalmon. Céljuk lehetőség szerint a teljes piac kriminalizálása. Ennek érdekében – politikai berendezkedéstől függetlenül nem hivatalos kooperáció jön létre a titkosszolgálatok, a szervezett bűnözés drog- és fegyverkereskedői, a nagy gazdasági vállalkozások, valamint a paramilitáris és katonai szervezetek között. (Ez volt, illetve lennie is jellemző például az FBI és a KGB esetében.)²¹ Ami viszont lényeges: legyen mit kriminalizálni, tehát létezzon működő piacgazdaság.

További kutatási feladatok, prevenciók lehetőségek

Tudomásul kell venni, hogy a szervezett bűnözés tevékenységét pro módon végzi, és semmiféle tabu nem ismer, ami tevékenységét korlátozná. A politika elsődleges szerepe annak biztosítása, hogy a törvényalkotás, valamint a kormányzat a legfrissebb állapotoknak megfelelően reagáljon a bűnözés irányából érkező kihívásokra. Ilyeneknek tekinthetők például azok az intézkedések, amelyek a bűncselekményekből keletkezett vagyon előzetes biztosítását, a pénzmosással kapcsolatos jogszabályok meghozatalát, a haszonlefölözést, a távközlés lehallgatásának szabályozását, a gazdasági bűnözés kapcsán a korrupció elleni hatékonyabb fellépést, a rendőrségen belül a speciális biztonsági egységek létrehozását biztosítoták.²²

²¹ Uo.

²² J. Gersner: Ist zum Schutz vor der Organisierten Kriminalität eine Beschränkung der bürgerlichen Freiheiten notwendig? In: G. Gehl (Hrsg.): I. m. 223–230. o.

Egy Európai Tanácstól származó dokumentum szerinti²³ a kriminogén faktorok a következő csoportokba sorolhatók:

1) Gazdasági tényezők, ezeken belül

- a gazdasági helyzet,
- állami beavatkozás a gazdasági környezetbe,
- elégtelen belső kontroll,
- a gazdasági élel anonimítása és komplexitása,
- a társaságok jogi formája,
- a társasági ióke szegénysége,
- a gazdasági rendszer,
- az üzleli bñncselekmények ügynevezeti spiráleffektusa.

2) A pszichoszociális tényezők, ezeken belül

- az üzleli milió,
- az alkalmazoiil környezet,
- az áldozatok,
- a közvélemény,
- a jogi eljárás,
- a cégre gyakorolli külsó (jogi és nem jogli) kontroll jellege.

3) A jogli tényezők, ezeken belül

- a nemzeti büntetőjog alkalmazhatósága az üzleli tevékenység körében,
- a nemzetközi büntetőjog az üzleli tevékenység körében.

Értelemszerűen a megelőzésnek alapvetően az előzőekben feltárt speciális problémakörök kezelésére kell irányulnia. Egyidejűleg azonban nem hagyható figyelmen kívül az a felismerés sem, hogy ugyanazok a politikusok, akik látványosan demonstrálják a belső biztonságnak a közvéleményi irritáló szeletén belül, annak alakulásával kapcsolatos aggodalmaikat, szinte ügyet sem vetnek a gazdasági bñnözésre. Pedig világosan látni kell, hogy még a teljesen legálisan működő kapitalista gazdaság is veszélyt jelent a szociális államra, a demokráciára és az emberi kapcsolatokra, és a mindenkorl felelős kormányoknak ezekre a

²³ Council of Europe: Report of the European Committee on Crime Problems on Economic Crime, 1981

biztonságpolitikai kihívásokra adekvát módon reagálniuk kellene. A német Bundeskriminalamt egyik szakembere már 1983-ban felhívta a gyűlölet arra, hogy a konkurenciaharc miatt a reklám már rég nem a valódságra összpontosít, hanem a médian keresztül olyan szuggesztív ráhatás folyik, aminck lényege, hogy az embert elbizonytalanítsa, mindezen a magasabb életszínvonal elérésére ösztönözze, miközben különféle morális és törvényi határokat erőszakosan ledöntenek. Jellegzővé válik az ügynevezett szűrkezőna maximális kihasználása, ami azt jelenti, hogy a tevékenység egyszerre illegitim, bár legális. A bűnözők a jogalkotókat gyakran hajszolják olyan törvénykezésbe, ami eredményben nem más, mint magának a jogalkotónak a kriminalizálása. Észre kellene venni, hogy a gazdasági bűnözés – önmagában – károsabb és veszélyesebb a társadalomra, mint a szervezett bűnözés. Ez az egyetlen bűnözési forma jobban veszélyezteteli a belső biztonságot, mint valamennyi egyéb bűnözés együttesen – attól függetlenül, hogy félt-e, és ha igen, mennyire félt a társadalom. A gazdasági a szervezett bűnözés szorosan összefüggnek egymással. Kölcsönösen teremtik meg egymás működésének feltételeit, kiszolgálják és támogatják egymást. A köztudott azonban a gazdasági bűnözés a veszélyesebb. Mégis az a jellemző, hogy akik az ország biztonságáért aggódnak, elsősorban a szervezett bűnözéssel és a korrupcióval riogatnak (bár nem kizárt, hogy mindkettő része a gazdasági bűnözésnek, azonban épp az összefüggések kimunkálása, s ezáltal a helyes súlypont meghatározása marad el). Ma még tabunak számít a gazdaságot a belbiztonsággal összehozni. Nem illik nyilvános helyeken arról vitázni, hogy a gengszterek lakásain kívül esetleg akár orvosok, az ügyvédek, a kiadói szerkesztőségek és a nagy multinacionális cégek irodái kiemelt célpontjai kellene hogy legyenek a szervezett bűnözés megakadályozására hivatott lehallgatásoknak. A nemzetközi spekulánsok globális szerencsejátékának hozadéka nemcsak a kábítószer-maffia bevételeiből származik, hanem olyan tiszteltre méltó cégek is részt vesznek a játszmákban, amelyek tevékenységükkel ökológiai katasztrófáit sőt háborút idézhetnek elő. A politikusok feladatai közé tartozik, hogy ezt felismerjék, továbbá azt is, a rendőrségi jogosítványok miképp nö-

velhetők úgy, hogy egyúttal garantáltan ne csökkenjenek az állampolgári alapjogok, sőt azok megerősödjenek.²⁴

Hagyományosan a bűnözői vállalkozásokat kriminális szankciókkal fenyegetik. Ez azonban nemcsak a potenciális bűnelkövetőket, hanem a piaci viszonyokat is befolyásolja. Ugyanakkor a követett kriminálpolitika súlypontjai is – mármint, hogy mely cselekményeket, vállalkozói körök mely mozgásformáit milyen intenzitással üldözik – hatással vannak az egész területre.²⁵

A gazdasági bűnözés kutatása szerteágazó, benne különböző feladatok és célok határozhatók meg. Ezek vizsgálata során a következőképpen, illetve az azokban felmerülő kérdéseket kell megvizsgáljunk.

Első tétis

A kriminológiában – jellegzetes vizsgálódási feladataival és módszereivel összhangban – a gazdasági bűnözés fogalmilag nem torpan meg a tőkkivonásnál. Az előzmény-következmény oksági láncban tovább haladva idesorolja a normális tőke mozgást megzavaró tőke visszaforgatást is. Megjegyzendő: ez utóbbi általában csak szervezeti tevékenység keretében valósulhat meg, illetve ilyen tevékenység eredményeként vezethet igen súlyos eredményre. Ebből következően át kell tekinteni a gazdasági élet fő szereplőit, jellemző működési területeket, továbbá azt, hol és milyen zavarforrások tekinthetők tipikusaknak, s ezeknek milyen jellemző előidéző okai ismertek.

Ebbe a vizsgálataiba bele kell hogy férjen olyan összefüggések vizsgálata is, mint például annak elemzése, hol segíthet és akadályozhat a fekete tőke, a mosott pénz, a szürke gazdaság a társadalmi átalakulás kívánt céljainak minél tőkéletesebb megvalósulásához.

A kriminológia tehát a teljes folyamatot komplexen vizsgálja, és, a bűntetőjogtól eltérően, nemcsak az elkövetéstől a „Jebukásig”, hanem a tényleges vagy meghíúsult újrahaznosításig kíséri figyelemmel a tőke útját.

²⁴ See: i. m.

²⁵ Findlay: i. m. 142. o.

Második tézis

Elfogadva azt a fellogást, miszerint a pusztá definíciós problémákba való elmerülésnél előbbre való a gyakorlati kérdések elemzése, mégis szükségessé mutatkozik a következő kérdések tisztázása – legalábbis saját érdeklődési körünkön belül:

- mi a gazdaság (mi mit nevezünk annak),
- mi tekinthető gazdasági haszonnak,
- mi a gazdasági haszon és a szervezeti bűnözés kölcsönös kapcsolatának lényege,
- mi a lakosság hosszú távú érdeke (mi mit tekintünk annak),
- a közakarai hogyan valósul meg, s ez milyen külső jelek alapján követhető figyelemmel,
- mely ismérvek alapján különböztethető meg egymástól (mi hogyan szűnik különbségei) a gazdasági és a vagyoni elleni bűnözés,
- mikor valósul meg a súlyos károkozás (a társadalomra veszélyessége, értelmezése ezért fontos),
- s végül mit tekinthetünk szervezeti gazdasági bűnözésnek (amelyhez természetesen röviden érinteni kell a szervezeti bűnözés ugyancsak nem kristályosodott definícióját).

Harmadik tézis

Kriminológiai szempontból gazdasági bűnözés az, amit vagyoni hasznoszerzés céljából, piacgazdasági keretek nyújtotta lehetőségek felhasználásával, széles körben, jelentős kárt okozva valósítanak meg, gazdasági bűnözés okozta kárnak része kell hogy legyen

- közvetve vagy közvetlenül az állami (kormányzati) tervezhetőség korlátozása,
- a hosszú távú lakossági érdekek legális közakaraitól eltérő alakítása (induljon ki ez az aktivitás az ügyvezeteli multiktól, valósuljon meg az emberkereskedelemben vagy a feketegazdaságban).

Definícióra vár az e szempontból jelentős kár fogalma. Véleményünk szerint – amennyiben a károkozásnak a gazdaság működésére vonat

kozó befolyását védelmezni akarjuk – a különösen nagy és a különösen jelentős érték tartományába sorolható bűnügyek igényelnek megkülönböztetett figyelmet. Ez azt jelenti, hogy a károkozás nagyságának alsó határát 50 millió forintnál vonjuk meg.²⁶

Negyedik tézis

A társadalomra veszélyesség mértéke dönti el, hogy egyrészt a Btk. XV–XVIII. fejezeteiből, másrészről más törvényhelyekről egyes cselekmények mikor lesznek – kriminológiai értelemben – gazdasági bűncselekmények. Amennyiben a társadalomra veszélyesség mértéke – messze túllépve az egyén veszélyeztetését vagy az egyéni károkozást – a társadalom egészét közvetlenül, vagy – bizonyos közösségek nagyfokú veszélyeztetése által – közvetve veszélyezteti, a gazdaság széles köre válhat társadalmi szempontból kockázati tényezővé. Jellemző, hogy ilyen mértékű veszélyeztetés egyénileg csak rendkívül ritkán (ilyen volt például painás Barings Bank bróker általi egyéni cliószűrés a Távol-Keleten) fordul elő. Büntetőjogilag bizonyíthatóan vagy bizonyíthatatlanul, ám vélelmezhetően (ezt a kriminológia megengedheti magának) a háttérben szervezeti(ek) áll(nak).

Ötödik tézis

Van átjárás a rendszerváltás előtti társadalmi tulajdon elleni és abban az időben kiemelt prioritáshoz jutó bűnözés és a jelenlegi társadalmi berendezkedésre súlyos veszélyt jelentő gazdasági bűnözés között. A mai gazdasági és szervezeti bűnözés körébe tartozó bűncselekmények egy

²⁶ Ezzel kapcsolatban emlékeztetünk az 1985-ös német évi állásfoglalásra. (1000 német márkát meghaladó károkozás. Vö.: H.D. Schwind: *Kriminologie. Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen*. Kriminalistik Verlag, 1988, S. 287. A magyar Btk a 138/A §-ban szól a károczek különféle kategóriáiról. Ezek a jelenlegi (2000. I. félév) szabályozás szerint a következőképp alakultak:
– kisebb érték: 10–200 ezer forint;
– nagyobb érték: 200 000–2 000 000 forint;
– jelentős érték: 2 000 000–50 000 000 forint;
– különösen nagy érték: 50 000 000–500 000 000 forint;
– különösen jelentős érték: > 500 000 000 forint.

részének alapjai ugyanis éppen ebben az időszakban, a szocialista tervgazdaság bőlcsőjében alakultak ki. Ebben az időszakban jött létre szürke- és fekete gazdaság, és indultak fejlődésnek azok a kapcsolatrendszerek, alapozódtak meg azok a vagyonok, amelyek azután a rendszerváltási követő jogi és gazdasági átalakulás közben a területek végleges felosztásához és a bűnözői szervezetek kiépüléséhez vezettek. Bár a jogi szabályozás folyamatosan módosult a változó társadalmi-gazdasági körülmények után igyekezve, ez azonban sokkal inkább a joghézagok, illetve a nem egyértelmű helyzetek kiaknázását tette lehetővé, mintsem a rendszert. Ehhez járult még, hogy az állandó változtatások lényegesen megnehezítették a jogalkalmazók munkáját, ami azután az ilyen jellegű ügyekben a jogszolgáltatás lelassulásához vezetett,²⁷ így tehát elmondható, hogy bár a gazdasági bűncselekményeket szabályozó XVII. fejezet a Btk.-ban alapvetően megváltozott, a jelenlegi rendelkezések célja szintén a gazdasági élet biztonságát, egyensúlyát veszélyeztető cselekmények szankcionálása. Ez különösen lényeges azért, mivel szervezeti bűnözés szorosan kapcsolódik a legális és illegális gazdasághoz, részben kihasználva az ott nyíló újabb vagyonszerzési lehetőségeket, részben viszont a piszkos pénzek legálissá tétele területén.

Hatodik tézis

Az állam – a felismert és fel nem ismert érdekérvényesítési szükségletei és lehetőségei függvényében – a gazdasági deviancia különféle megnyilvánulási formáit társadalomra veszélyességi szempontból eltérően ítéli meg. Így más prioritást követ például a „multik” és mások az egyéb, társadalomra kárt okozó gazdasági vállalkozások esetében.

Hetedik tézis

A gazdasági bűnözés köréi nemcsak a kárt okozó forrás, hanem a károkozással szerzett vagyoni előny újrahasznosításának jellege is minő-

27. Barabás Andrea Tünde – Irk Ferenc: Gazdaság, bűnözés, gazdasági bűnözés, szervezeti bűnözés, szervezeti gazdasági bűnözés – I. rész. Kriminológiai Tanulmányok, 38., Budapest, 2001, 90–97. o.

síti. Így például adócsalással szerzett pénz mind öncélú, kacsalábon forgó vár építésére, a legális kereskedelmet elhanyagoló feketegazdaságba való visszaforgatásra, új munkahelyteremtő beruházásokba visszaforgatva egyaránt hasznosítható.

Nyolcadik tézis

A gazdasági bűnöző a társadalomnak e szerint kétszer is kárt okozhat:

- először akkor, amikor a tőkét kivonja a legális gazdaságból.
- másodszor akkor, amikor azt visszaforgatja.

Kilencedik tézis

Az illegális gazdaságban dolgozók között sokan vannak olyanok, akik a legális gazdaságba semmiképp nem tudnának becépülni, akik tehát alapvetően három lehetőség közül választhatnak:

- vagy az illegális (szürke-, fekete-) gazdaságban dolgoznak, és jövedelemforrásuk a munkatejesítményükkel valamilyen összefüggésben álló bér,
- vagy munkanélküli-segélyből, illetve valamilyen más, munkavégzési nem igénylő jövedelemforrásból tartják el magukat, olykor családjukat is,
- vagy klasszikus bűnözésből (rablás, lopás) tartják fenn magukat.

Kérdés, hogy a felsorolt lehetőségek közül – jobb híján – melyik tolerálható a leginkább. Ezt a szempontot a gazdasági tevékenység egészének megítélése során nem lehet figyelmen kívül hagyni. A gazdasági bűnözés már régen nem azonos a fehér galléros bűnözéssel.

Tizedik tézis

Szervezetszerűen elkövetettnek tekinthető az a gazdasági bűncselekmény, amelyet ugyanazon elkövetői kör tagjai közül többben és sorozatban követtek el. Ilyen esetben az értékesítés előfeltételezi a már meglé-

vő vagy kialakítandó hálózatot. Ugyancsak szervezetszerűen elkövetettnek tekinthető az a gazdasági bűncselekmény is, amelynek során az elkövető ugyan a cselekményt egyedül végezte, azonban a bűncselekménnyel összefüggésben társakat is (például orgazdák) lelepleztetett.

Tizenegyedik tézis

A tipikus gazdasági (és szervezeti) bűnelkövetésre minden ismervében hasonló bűncselekmények többé a körbe vonhatók akkor is, ha a növelés büntetőjogi szempontból nem elégséges, azaz valamelyik tényállási elem nem bizonyítható.

Tizenkettedik tézis

A gazdasági bűnözés – eltérően a bűnözés sok egyéb formájától – gyakran nehezen határolható el a legális és kockázatos gazdasági tevékenységtől. Ezt az megállapítást igazolják azok az állásfoglalások, amelyek helytől és időtől függően egyazon cselekmény vonatkozásában hirtelkegyenesen eltérnek egymástól. Ez elsősorban arra vezethető vissza, hogy a legális és az illegális gazdaság között nincs szilárd választóvonal. Tovább hozzájárul az elgazodási területen, hogy a „civilvilág” és a „bűnvilág” között gyakran ugyancsak nincs szilárd választóvonal. A legális és illegális gazdaság egyaránt a társadalom széles körében vagy egy-egy domináns szubkultúrában jelentkező szükségleteket elégíti ki. Mivel a szükségletek elégítés módja kultúrafüggő, ezért a legális és illegális gazdaság közötti kapcsolat is kultúrafüggő. Következésképp a társadalomnak az illegális gazdaságban való részvétele, azaz a reális, sőt időbonylra legális szükségleteknek a körből való kiteljesítő szerepét kultúrafüggő (például az egykori NDK jelenlegi állampolgárainak részvétele a vietnami piacokon a keleti tartományokban).

A megelőzési stratégia kidolgozásához a következő szempontokat indokolt szem előtt tartani:

1) Elméleti háttérként a társadalomra veszélyesség aktualizálására van szükség. Ezzel összefüggésben a következőkben rögzítjük azokat a legfontosabb ismérveket, amelyek a társadalomra veszélyesség tartalmát ki kell hogy oldítsák.²⁸ Ezek a következők:

- Érdemes legyen a cselekmény társadalomra veszélyességét kinyilvánítani. Emögötti egyrészt az áll, hogy előfordulási gyakorisága ne legyen túl nagy, de ne teljesen ritkaságszámba menő sem. Üldözése (így elsősorban a teljes kézre kerítése és bűnösségének heblizonyítása) a valószínűség kellően magas fokán előre valószínűsíthető legyen. Vélhetően nem ennek aláírtmasziasául fogják emlegetni a rendszerválást követő időszak kriminalizálási „rohamát”, amelynek során a majd félszáz módosított, illetve új bűntetőparagrafus – ezek között elsősorban a gazdasági bűncselekmények megfékezését célzó – „üres”, mert éveken keresztül nincs bűnügy.²⁹
- Legyen a cselekmény kivételes, azaz ne legyen olyan, amelyiket a társadalom igen nagy része – különösen nem a többsége – sért meg. Az ilyen teti ugyanis csak egy szűk elit számára értékelhető társadalomra veszélyesnek, azaz a közvélemény ezt az értékelélelet nem fogja támogatni. Dél-Amerika számos országában a kábítószer-termelésre háláha mondanák ki, hogy a társadalomra veszélyes, az emberek (azok, akik a lakosság többségét alkotva ebből élnek, s ha nem természetek a másokat pusztító mérget, éhen halnának) ezt egészen egyszerűen éppúgy nem hinnék el, mint ha nálunk azt állítanák, hogy bizonyos szakmákban a borralalozás vagy a „KGST-piacokon” való vásárlás veszélyes a társadalomra. A társadalom többségének meggyőződése kell hogy legyen – legalábbis a demokratikus államok hagyományai ezt mutatják –, hogy a jogszabály helyes, azaz valóban a többség számára veszélyt jelentő cselekmény ellen kíván fellépni.
- A társadalomra veszélyesség bűntetőjogi értékelési igénylő mértékének megállapítása súlyos ítélet – vagy legalábbis az kellene hogy legyen. Az ilyen megállapítást a társadalomnak komolyan kell vennie, különben a jogalkotó hitelét veszti. Érdemes tehát alaposan megfontolni két dolgot. Egyrészt azt, hogy bizonyosan nincs-e más, a bűntetőjogi

²⁸ IRk P: A társadalomra veszélyesség jellemzői. T-14780 számú OTKA-tanulmány, 1000

²⁹ Kertész Imre megállapítását idézi Seregi András, Népszabadság, 1000. december 7.

gon kívül eső eszköz, amivel a jelenség ellen hatékonyan lehetne lépni; elengedhetetlen-e az utlima ratio alkalmazása. Másrészt – ami arról már szó volt – lehet-e a büntetőjog garanciákkal erősen körülhatárolt eszköztárával a jelenséggel szemben eredményesen fellépni? Ez különösen a tradicionálisnak nem nevezhető cselekmények körében életszerű felvetés.

A társadalomra veszélyesség elméleti kérdéseivel e helyütt nem módunkban foglalkozni. A máshol rendszerezett könyvtármű szakirodalom ismeretlencé helyett ezúttal csupán néhány gondolat erejéig időzhetünk el a – ísmánk szempontjából – legfontosabb elveknél. Ebből szempontból fontos utalni Kádár Miklós és Kálmán György munkásságának idevonatkozó részére. Amikor részletezik a társadalomra veszélyességet eredményező „veszélyeztetés” ismérveit, a következőket emlílik ki.

- a) Szükséges, hogy a kérdéses cselekmény a fennálló állapot hátrányos megváltoztatásának bekövetkezéséig legyen lehetővé.
- b) A kilitásba helyezett változás a társadalom szempontjából minősüljön hátrányosnak.
- c) A társadalom szempontjából hátrányosnak minősülő helyzet, állapot bekövetkezése a tanúsított magatartás következtében legyen valószínű.³⁰

A Kádár – Kálmán szerzőpáros arra is fontosnak tartja felhívni a figyelmet, hogy a társadalomra veszélyesség tartalma nem állandó, s számos tényezőtől függ, amelyek között első helyen áll a gazdasági létés.³¹

Földvári József fel fogása szerinti a cselekmény társadalomra veszélyessége döntően a következményektől függ. Azaz: minél súlyosabb következménnyel jár egy cselekmény, annál veszélyesebb a társadalomra. A cselekmény társadalomra veszélyessége nem függ sem az követő tudatától, sem szándékától.³² Erről nem áll messze Tokaji véle

30 Kádár M. – Kálmán Gy.: A büntetőjog általános tanai. KJK, 1000, 221. o.

31 Uo. 222. o.

32 Pétkés Imre – Földvári József – Gáspár Gyula – Tokaji Géza: Magyar büntetőjog. BM Könyvtár Budapest, 1990, 377. o.

ményc, aki azt hangsúlyozza, hogy a társadalomra veszélyesség jellegét és fokát alapvetően a támadott jogi tárgy vagy tárgyak jelentősége és az azt érő sérclem vagy veszély mértéke határozza meg. Ennek alapján tesz megkülönböztetést az absztrakt és a konkrét társadalomra veszélyesség között.³³ Ahhoz, hogy a jogalkotó valamely cselekménytípust büntcselekménnyé nyilvánítson, a típust jellemző absztrakt veszélyesség egy bizonyos szintje szükséges. [...] A jogalkalmazás során a cselekmény konkrét társadalomra veszélyességének foka a büntetés kiszabását (...) befolyásoló körülmény.³⁴

Ezeknek a szempontoknak a figyelembevételével lehet és szükséges differenciálni a gazdasági bűnök súlyozása során. Különösen a társadalomra súlyos mértékben veszélyes és nem kivételes ritkasággal előforduló bűncselekedet visszaszorítására kell megtalálni a megfelelő eszközöket. Ezek nagyon gyakran – elsősorban bizonyítástechnikai okok miatt – nem a büntetőjog terén belül található meg (ilyen például a pénzmosás). Az állam kötelessége, hogy a jog és az érdek összefüggéseinek elemzése segítségével a megfelelő jogági segítségel megtalálja.

2) Gyakorlati prevenciós szempontokat szem előtt tartva elsősorban a rendőrség ez irányú erőfeszítéseinek fokozására van szükség. Ehhez hasznos végiggondolni a következőket.

Állam és gazdaság éppúgy elválaszthatatlan egymástól, mint a politika és a gazdaság. A gazdasági szereplők aktív bekapcsolódása nélkül nem lehet hatékonyan fellépni sem a szervezeti, sem a gazdasági következképpen a szervezeti gazdasági bűnözés ellen nem.³⁵

Erre szolgál néhány pozitív példa:

- A gépjárműlopások száma radikálisan visszaesett az elektronikus elindulás-gátló berendezések gyári beszerelésével.
- A pénzügyetek körében a bankkártyák elterjedését követő bűnözés jelentősen visszaszorult azáltal, hogy a pénzkölcsönügyleteket arcképes bankkártyák igénybevételével lehet lebonyolítani.

33 Nagy F - Tokaji G.: A magyar büntetőjog általános része. JÁTE, Szeged, 1987, 54-51. o.

34 Uo. 60-61. o.

35 Gerster. I. m.

- A biztosítócégeknek meg kell találniuk a lehetőségeit annak, hogy visszaszorítsák a biztosítási csalások érdekében elkövetett fiktív gépjár műlopások számát.
- A számlirégépes hálózatok elterjedésével párhuzamosan e rendszeret űzemeltetőinek elsődleges feladata annak a lehetőségnek a megtalálása hogy a hálózatot ne lehessen bűnözőknek saját céljaikra igénybe venni
- A színes fénymásolás műszaki színvonalának fejlődésével párhuzamosan nem fordulhat elő, hogy ezeknek a valóságú képeket készíteni képes berendezéseknek a piacra kerülésével a bűnözés új formáit terjedjenek el.

A nehéz gazdasági helyzetben a korábbinál nagyobb kreativitásra szűkség. Ebből a szempontból a következők lényegesek:³⁹

- 1) A határokon átlendő bűnözés visszaszorítására a határrendőrség és a területi rendőrség egységeiből mobil bűnüldöző egységek kell létrehozni.
- 2) Az illegális munka visszaszorítására, az illegális munkaszervezők kézre kerítésére az építkezések és a vendéglátóhelyek körzetében a munkaügyi hivatalokkal, a társadalombiztosítási központokkal és a munkaügyi felügyelettel közösen fokozott ellenőrzést élelbe léptetni.
- 3) A rendőrségnek meg kell erősítenie az ellenőrzést a használtcikk piacokon, mert ezeken a helyeken különösen gyakori lopott gyak értékesítés.
- 4) A határ menti üzemanyagtöltő állomások jellemzően a nemzetközi bűnöző bandák kedvenc találkahelyei, ezért fokozott figyelmet érdemelnek.
- 5) A közlekedésrendészet által végrehajtott spontán gépjármű-ellenőrzések – ideértve a személyek és a dokumentumok ellenőrzését – nem lebecsülhető értékű „véletlen fogásokot” eredményeznek.

Mindebből talán kiűnik: a társadalom számára – gyakran teljesen észrevétlenül – súlyos károkat előidéző gazdasági bűncselekmények elkövetése.

³⁹ Uo.

vetőivel szemben a hatékony fellépést nem az újabb és még részletesebb büntetőjogi szabályozás, hanem az elkövetés lehetőségének, a lebukás kockázatának nagyarányú megnövelése biztosítja.

IRODALOM

- Albrecht, H. J.:** Forschungen zur Wirtschaftskriminalität in Europa. Konzepte und empirische Befunde. In: Schweizerische Arbeitsgruppe für Kriminologie. Separatdruck aus dem Band 17. Wirtschaftskriminalität. Verlag Rüegger Chur, Zürich, 1999
- Andorka R.:** Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, 1997
- Barabás Andrea Tünde – Irk Ferenc:** Gazdaság, hűnözés, gazdasági bűnözés, szervezeti hűnözés, szervezeti gazdasági bűnözés – I. rész Kriminológiai Tanulmányok, 38., Budapest, 2001
- Békés Imre – Földvári József – Gáspár Gyula – Tokaji Géza:** Magyar büntetőjog. BM Könyvkiadó, Budapest, 1980
- Besozzi, C.:** Die Profite illegaler Unternehmen: ketzerische Bemerkungen zu einer modernen Gefahr. In: Bauhofer, S. – Queloz, N. – Wyss, E. (Hrsg.): Wirtschaftskriminalität. Verlag Rüegger, Zürich, 1999
- Bezsenyi M.:** Gazdasági hűnözés a rendszerváltás után. *Belsővilág Szemle*, 2000/6.
- Council of Europe:** Report of the European Committee on Crime Problems on Economic Crime. 1981
- Findlay, M.:** The Globalisation of Crime. Understanding Transnational Relationships in Context. Cambridge University Press, 1999
- Gerster, J.:** Ist zum Schutz vor der Organisierten Kriminalität eine Beschränkung der bürgerlichen Freiheiten notwendig? In: G. Gehl (Hrsg.): Das Maßlose in unserer Gesellschaft und seine Bekämpfung. Daddler, 1999
- Henry, S.:** Can the hidden economy be revolutionary: Toward dialectical analysis of the relations between formal and informal economies. *Social Justice*, vol. 15., no. 3–4., 1988
- Irk P.:** A társadalomra veszélyesség jellemzői. T-14780. számú OTKA-tanulmány, 1996
- Irk P. – Finszter G.:** Gazdasági-társadalmi változások – a hűnözés új kihívásai. Szervezeti hűnözés Kelet-Közép-Európában, az Európai Unió peremén. Kriminológiai Tanulmányok, 38., Budapest, 2001

Kádár M. – Kálmán Gy.: A bűncsőjog általános tanal. KJK, 1966

Nagy P. – Tokaji G.: A magyar bűncsőjog általános része. JATE, Szeged, 1987

Schwind, H-D.: Kriminologie. Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen. Kriminologische Verlag, 1988

See, H.: Ist zum Schutz vor der Organisierten Kriminalität eine Beschränkung der bürgerlichen Freiheiten notwendig? In: G. Gehl (Hrsg.): i. m.

Smith, D. C.: *Piragons, Parasits and Pirates: A Spectrum-Based Theory of Enterprise Crime and Delinquency*, 26/1980

Wyss, E.: Der Graubereich zwischen Legalität und Illegalität in der Wirtschaft.

Bauhofer, S. – Queloz, N. – Wyss, E.: i. m.

Ziegler, J.: Die Barbaren kommen: Kapitalismus und organisiertes Verbrechen. Bertelsmann, München, 1998